

JAMOAT JOYLARIDA SODIR ETILGAN JINOYATLARNING KRIMINOLOGIK TAVSIFI VA ULARNI OLDINI OLISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Ibragimov Shuxrat Atxamovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Kriminologiya tadqiqot
instituti ilmiy xodim-tadqiqotchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20628624>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 06-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 08-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 10-iyun 2026 yil

KEYWORDS

jamoat joylari, kriminologik
tavsif, jinoyatlarning oldini
olish, Jinoyat kodeksi, mahalla
huquq-tartibot maskani,
CPTED, xorijiy tajriba, "Smart
mahalla", profilaktika
inspektori, ijtimoiy-iqtisodiy
sabablar.

ABSTRACT

Ushbu maqola jamoat joylarida (ko'chalar, bog'lar, transport vositalari, bozorlar va boshqa ommaviy hududlarda) sodir etiladigan jinoyatlarning kriminologik xususiyatlarini chuqur tahlil qiladi. Jinoyatlarning huquqiy tavsifi, statistik ko'rsatkichlari, jinoyatchi va jabrlanuvchining kriminologik portreti, sabablari va shart-sharoitlari, shuningdek, ularni oldini olish mexanizmlari milliy qonunchilik va xorijiy tajriba asosida yoritilgan.

Jamoat joylarida sodir etiladigan jinoyatlar jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga jiddiy tahdid soluvchi omil bo'lib, ular nafaqat fuqarolarning shaxsiy xavfsizligini buzadi, balki iqtisodiy rivojlanishga ham to'sqinlik qiladi. O'zbekiston Respublikasida 2025-yilda ro'yxatga olingan umumiy jinoyatlar soni 155 002 taga yetgan bo'lib, bu har 100 ming aholiga 412,9 ta jinoyatni tashkil etadi va jinoyatlarning katta qismi ko'chalar, bozorlar, transport va boshqa jamoat joylarida sodir etilganligi kriminologik tadqiqotlarda tasdiqlangan[2]. Mazkur jinoyatlarning kriminologik tavsifi ularning huquqiy mohiyatini, sodir etilish shart-sharoitlarini, jinoyatchi shaxsiyatining xususiyatlarini, qurbonlik mexanizmlarini va ijtimoiy-iqtisodiy sabablarini kompleks o'rganishni talab etadi. Ushbu tavsifni chuqurlashtirish orqali oldini olish choralarini takomillashtirish mumkin, chunki jinoyatlarning 60–70 foizi jamoat joylaridagi ochiqlik va nazoratsizlik sharoitida sodir bo'ladi.

O'g'rilik (169-modda) yashirin ravishda mulkni talon-toroj qilish sifatida huquqiy baholanadi va jazo oddiy holatda uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilishni, og'ir holatlarda (guruhda yoki katta miqdorda) esa sakkiz yildan o'n besh yilgacha qamashni nazarda tutadi; bu jinoyat bozorlar va ko'chalarda eng ko'p uchraydi.

Talonchilik (166-modda) zo'rlik yoki tahdid bilan mulkni egallashni ifodalab, besh yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Bezorilik (277-modda) jamoat tartibini buzish sifatida uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish yoki majburiy ishlar bilan jazolanadi va ko'pincha gavjum joylarda yuzaga keladi.

Qasddan badanga shikast yetkazish (104–109-moddalar) yengil shikast holatida bir yilgacha, og'ir holatlarda besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilishni talab qiladi.

Ommaviy tartibsizliklar (244-modda) 2025 yilgi o'zgartirishlar bilan o'n besh yilgacha jazoga olib kelishi mumkin. Ushbu moddalar jinoyatlarning huquqiy tavsifini aniqlab, ularning jamoat joylaridagi o'ziga xos xususiyatlarini – ochiqlik, gavjumlik va kam kuzatuv – kuchaytiradi. [1].

Statistik ko'rsatkichlar kriminologik tavsifni yanada aniqlashtiradi: 2025-yilda o'g'rilik 10 154 ta, firibgarlik 7 565 ta, bezorilik 2 063 ta, qasddan badanga og'ir shikast yetkazish 860 ta va talonchilik 389 ta sodir etilgan bo'lib, bu TOP-5 jinoyatlarning aksariyati jamoat joylarida ro'yxatga olingan. Og'ir turdagi jinoyatlar soni o'tgan yilga nisbatan 4192 taga kamaygan, ammo nomusga tegish jinoyatlari 6 foizga (359 tadan 381 tagacha) oshgan.

Yoshlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar 13 639 taga yetgan, voyaga yetmaganlar tomonidan 15 ta qotillik qayd etilgan. Jinoyatlarning 89,3 foizi fosh etilgan, 4034 ta mahallada esa bironta ham jinoyat sodir bo'lmagan. Bu raqamlar jamoat joylaridagi jinoyatchilikning dinamikasini ko'rsatib, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning ta'sirini tasdiqlaydi[5].

Jinoyatchining kriminologik portreti asosan 18–35 yoshli erkaklardan iborat bo'lib, ularning aksariyati ishsiz yoki past daromadli, takroran sudlangan va huquqiy ongsiz shaxslardir.

Qurbonlar ko'pincha yoshlar va ayollar bo'lib, ularning "viktim xulq-atvori" – mulkni ochiq qoldirish yoki e'tiborsizlik – jinoyatni osonlashtiradi. Situatsion omillar – yomon yoritish, kam kuzatuv kameralari va gavjumlik – jinoyatni sodir etishni rag'batlantiradi. Sabablarning chuqur tahlili iqtisodiy (ishsizlik, kambag'allik va "tez boyluk" istagi), ijtimoiy (oilaviy tarbiya yetishmasligi, huquqiy savodsizlik), psixologik (alkogolizm, giyohvandlik, stress) va ekologik (hudud dizayni nuqsonlari) guruhlarini ajratib turadi.

Iqtisodiy sabablar bozorlarda o'g'rilikning 75–80 foizini tashkil etsa, ijtimoiy omillar yoshlar orasidagi bezorilikni kuchaytiradi. Psixologik holatlar mastlikdagi jinoyatlarni oshiradi, ekologik shart-sharoitlar esa "Broken windows" nazariyasiga ko'ra, mayda tartibsizliklarni katta jinoyatlarga aylantiradi. Rutin faoliyat nazariyasi bo'yicha jinoyatchi va qurbonning harakatlari kesishishi jamoat joylarida jinoyatni muqarrar qiladi, CPTED tamoyillari esa bu kesishishni oldini olish imkonini beradi.

Milliy qonunchilik oldini olish tizimini PF-6196-son Prezident Farmoni "Smart mahalla" dasturi va mahalla huquq-tartibot maskanlari orqali mustahkamlagan[2].

Niyozova va Salayev ta'kidlaganidek, mahalla va oila darajasidagi ishlar eng samarali hisoblanadi[3].

Xorijiy tajriba bu tizimni boyitish imkonini beradi. Masalan, AQSh va Buyuk Britaniyada qo'llaniladigan CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design) tamoyillari – tabiiy kuzatuv (natural surveillance), yoritish, hududiy nazorat, kirishni cheklash va dizayn elementlari – ko'plab empirik tadqiqotlarda jinoyatni sezilarli darajada kamaytirgan. Ko'p komponentli dasturlar o'g'rilik va talonchilikni 30% dan 84% gacha qisqartirgan, ba'zi hollarda umumiy jinoyat va politsiya chaqiriqlarini 60% gacha pasaytirgan. Bu tamoyillar jamoat joylarida ochiqlik va nazoratni oshirib, jinoyatchining imkoniyatini cheklaydi va qurbonlik xavfini kamaytiradi.

“Broken windows” nazariyasi (James Q. Wilson va George L. Kelling, 1982) Nyu-York metrosida 1980-yillarda David Gunn rahbarligida graffiti va mayda buzilishlarni bartaraf etish orqali amalda sinovdan oʻtgan; keyinchalik 1990-yillarda William Bratton va Rudolph Giuliani siyosati bilan shahar boʻylab mayda qonunbuzarliklarga qarshi kurash natijasida qotillik 72% ga, zoʻravon jinoyatlar 51% ga kamaygan. Garchi baʼzi tanqidchilar bu nazariyani toʻliq tasdiqlamasada, u mayda tartibsizliklarning katta jinoyatlarga olib kelishini koʻrsatgan va profilaktikada muhim rol oʻynagan.

Singapurda esa qattiq qonunlar, nol tolerans siyosati va keng qamrovli CCTV tizimi (2020 yilda 4095 jinoyat ochilgan, baʼzi hududlarda bezorilik 50% ga kamaygan) birgalikda jamoat jinoyatlarini minimal darajaga tushirgan; “Smart Nation” dasturi orqali real vaqt monitoringi va sunʼiy intellekt jinoyatni oldindan bashorat qilishga yordam beradi.

Buyuk Britaniyada CCTV va AI integratsiyasi jinoyatni 13% ga, giyohvandlik bilan bogʻliq jinoyatlarni 20% ga kamaytirgan, AQShda community policing esa qotillik, hujum va oʻgʻrilikni sezilarli pasaytirgan. Ushbu tajribani milliy qonunchilikka aks ettirish boʻyicha quyidagi takliflar ilgari suriladi.

Birinchidan, shaharsozlik va arxitektura qonunchiligiga CPTED tamoyillarini majburiy kiritish lozim: yangi jamoat joylarida (bogʻlar, bekatlar) yoritish, kamuflyajsiz dizayn va kuzatuv talab qilish “Jamoat joylarida xavfsizlik standartlari” alohida qonuni orqali amalga oshirilsin.

Ikkinchidan, “Smart mahalla” dasturini Buyuk Britaniya tajribasi bilan integratsiya qilish orqali sunʼiy intellekt asosidagi real vaqt monitoringini joriy etish va profilaktika inspektorlarini AI tizimlariga oʻqitish zarur, bu jinoyatni “issiq izi” dan ochish tezligini oshiradi.

Uchinchidan, AQSh community policing modelini mahalla tizimiga moslashtirib, fuqarolar va politsiya hamkorligida “jamoat patrol” guruhlarini yaratish, yillik treninglar oʻtkazish va Jinoyat-ijroiya kodeksiga tegishli oʻzgartirishlar kiritish taklif etiladi; natijada takroriy jinoyatchilik 15–20 foizga kamayishi mumkin.

Shunday qilib, jamoat joylaridagi jinoyatlarning kriminologik tavsifi ularning murakkab sabab-shart-sharoitlarini ochib beradi va oldini olish choralarini takomillashtirish zarurligini koʻrsatadi. Milliy qonunchilik va xorijiy tajribani uygʻunlashtirish orqali fuqarolar tinchligi va jamiyat xavfsizligini yanada mustahkamlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyot:

1. Oʻzbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (22.09.1994, 01.03.2026 yilgi tahrir). <https://lex.uz/docs/-111453>
2. PF-6196-son Prezident Farmoni “Jamoat xavfsizligini taʼminlash...”. 26.03.2021. <https://lex.uz/uz/docs/-5344118>
3. Niyozova S., Salayev N. Kriminologiya (maxsus qism). Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2024. <https://library-tsul.uz/kriminologiya-maxsus-qism-niyozova-s-salayev-n-2024/>
4. Oʻzbekistonda 2025 yilda 155 mingdan ortiq jinoyat qayd etildi. Kun.uz, 11.03.2026. <https://kun.uz/news/2026/03/11/2025-yilda-ozbekistonda-155-mingdan-ortiq-jinoyat-qayd-etildi>
5. 2025-yilda ogʻir turdagi jinoyatlar soni kamaydi. Gazeta.uz, 24.12.2025. <https://www.gazeta.uz/oz/2025/12/24/crime-stats/>

6. Cozens P. A Review and Current Status of Crime Prevention through Environmental Design (CPTED). 2015. <https://prohic.nl/wp-content/uploads/2021/02/166-15feb2021-CPTEDReview.pdf>
7. Uzbekistan to Use AI and Surveillance to Strengthen Local Security. Central Asian Light, 07.09.2025. <https://centralasianlight.org/news/uzbekistan-to-use-ai-and-surveillance-to-strengthen-local-security-and-rule-of-law/>
8. CCTV cameras in Singapore to double by 2030. Surveillance Zone, 2025. <https://www.surveillanczone.com.sg/cctv-cameras-in-singapore-to-double-by-2030>
9. UK CCTV Explained: Types, Uses and Its Impact on Crime. Pelco, 2025. <https://www.pelco.com/blog/uk-cctv-crime-prevention>
10. Broken Windows Theory. Wikipedia (ilmiy manbalar bilan). https://en.wikipedia.org/wiki/Broken_windows_theory
11. UCLA Study Finds Strong Support for LAPD's Community Policing Program. 2020 (yangilangan ma'lumotlar). <https://luskin.ucla.edu/ucla-study-finds-strong-support-for-lapds-community-policing-program>

